

Alisher Navoiy nomidagi
Toshkent davlat o'zbek tili
va adabiyoti universiteti

TASHENEV
UNIVERSITY

“Alisher Navoiy va XXI asr”

10-ULUSLARARO KONFERANSI

Toshkent-Shimkent, 2025-yil 6-fevral

“Әлішер Науаи және XXI ғасыр”

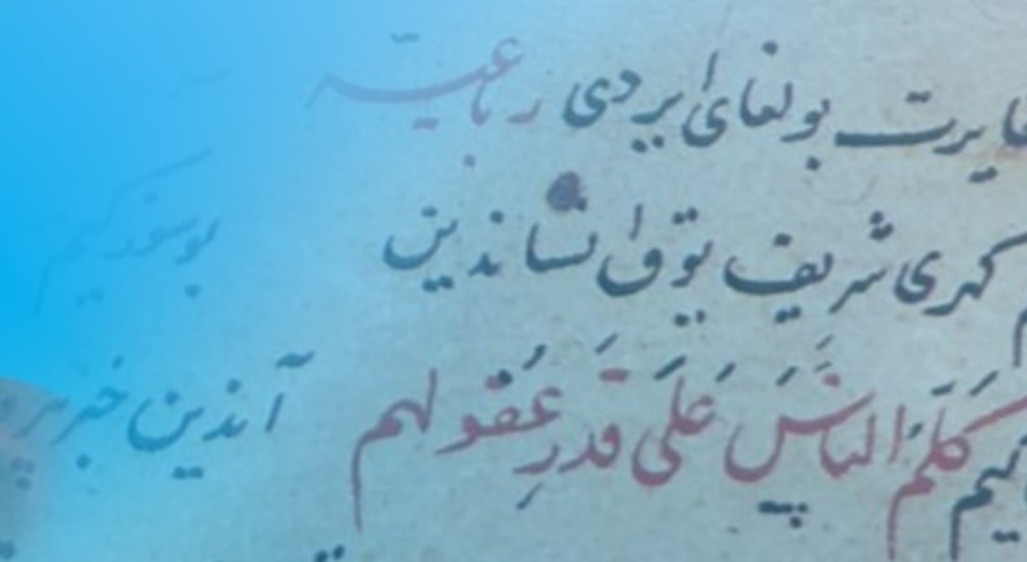
10- ХАЛЫҚАРАЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯ

Ташкент-Шымкент, 6 ақпан 2025 жыл

“Alisher Navo'i and the 21st century”

10th INTERNATIONAL CONFERENCE

Tashkent-Shymkent, February 6, 2025

**Alisher Navoiy nomidagi
Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti
Qozog'iston Respublikasi Jumabek
Tashenev nomli universitet**

«ALISHER NAVOIY VA XXI ASR»

**mavzusidagi 10-uluslararo konferansi
materiallari**

2025-yil 6-fevral

Toshkent – Chimkent – 2025

UO'K: 821.161.1=512.133

KBK: 83.3 (50')

A 51

Mas'ul muharrirlar:

Shuhrat SIROJIDDINOV,

filologiya fanlari doktori, akademik
Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili
va adabiyoti universiteti rektori

Kanat BAYBOLOV,

Jumabek Axmetuli Tashenev nomli universitet rektori,
texnika fanlari doktori, professor

Tahrir hay'ati:

Boqijon To'xliyev (O'zbekiston), Nurboy Jabborov (O'zbekiston), Parida Bayneeva (Qozog'iston), Kemal Yavuz Ataman (Turkiya), Yashar Qosim (Ozarbayjon), Islam Jemeney (Qozog'iston), Farhod Rahimiy (Eron), Sholpan Arzimbetova (Qozog'iston), Karomat Mullaxo'jayeva (O'zbekiston), Janna Botabaeva (Qozog'iston), Baxtiyor Fayzullayev (Tojikiston), Dilnavoz Yusupova (O'zbekiston), Nozliya Normurodova (O'zbekiston), Shahlo Naraliyeva (Qozog'iston), Ilyos Ismoilov (O'zbekiston), Azizullah Aral (Afg'oniston), Orzigul Hamroyeva (O'zbekiston), Ozoda Tojiboyeva (O'zbekiston)

Ushbu to'plamda "Alisher Navoiy va XXI asr" mavzusidagi 10-uluslararo konferansi materiallari jamlangan. To'plamda Alisher Navoiy adabiy-ilmiy merosining mumtoz adabiyotimizdagi o'rni va bugungi kun uchun ahamiyati, shuningdek, shoir ijodiga bog'liq holda matnshunoslik va tilshunoslik muammolariga doir ilmiy maqolalar o'rin olgan. Navoiyshunoslikning bugungi holati va istiqboli borasida muayyan tasavvur berishi uning ahamiyatini belgilaydigan omillardan biridir. Kitob filolog mutaxassislar, ilmiy tadqiqotchilar, magistrantlar va bakalavr talabalari hamda keng o'quvchilar ommasiga mo'ljallangan.

Mualliflar qarashi va asarlar nomlaridagi imlo tahririyat nuqtayi nazaridan farqlanishi mumkin.

**Әлішер Науаи атындағы Ташкент
мемлекеттік өзбек тілі мен әдебиеті университеті**

**Қазақстан Республикасы Жұмабек
Тәшенев атындағы университет**

«ӘЛІШЕР НАУАИ ЖӘНЕ XXI ҒАСЫР»

**тақырыбындағы 10-халықаралық
конференция материалдары**

2025 жыл 6 ақпан

Ташкент – Шымкент – 2025

ko'proq yoqishini yaxshi biladi. Kitobini o'qigan ikki-uch haqiqiy olimning unga nafrat bilan qarashlari uni mutlaqo tashvishlantirmaydi, zero shunday ulkan, baqiroq olomon ichida ularning ovozlari qayoqqa ham borardi! Mana shu o'rinda Erazmning asl maqsadi namoyon bo'ladi: ilmdagi haqiqiy ahvolni ko'rsatish, ilm ahli orasida mavjud bo'lgan illatlarni fosh etish. Erazmning yozishicha, ilmda yuqorida zikr etilgan "olim"ni ham yo'lda qoldiradiganlar bor. U-ku bema'ni bo'lsa ham har holda nimadir yozadi, bular esa hech narsa yozmaydilar, ularining nomlaridan e'lon qilingan ishlar aslida boshqalar tomonidan yozilgan. Asarda bu soxta olimlarning shuhratparastliklari, o'z sha'nlariga aytilgan maqtovlarni eshitib taltaygan holda nutq irod qilishlari tasvirlangan.

"Mahbub ul-qulub" ham ana shunday kuchli tanqidiy pafos bilan yozilgan. Muallif, eng avvalo, hukmdor tabaqalar: shohlar, vazirlar, noiblar, harbiy aristokratiya vakillarini ayovsiz fosh qiladi, xususan, ularning xalqqa nisbatan zulmi va adolatsizliklari, insoniylikka zid qilmishlari, tuban axloqiy qiyofalarini tasvirlaydi. Jamiyatdagi boshqa tabaqalar ham uning tanqididan quruq qolmaydi. Shu bilan birga Navoiy jamiyatning o'zgarishi, jamiyat axloqining tuzalishining imkoni bor, deb hisoblaydi. U odamlarga ishonadi. Undan keyin shu janrda asar yaratgan hamda u singari ijtimoiy tartiblarni va axloqni o'tkir tanqid ostiga olgan va jamiyat axloqining tuzalishiga mutlaqo umid bildirmagan Erazm bilan Navoiy o'rtasidagi prinsipial farq aynan mana shu nuqtada ko'rinadi.

Adabiyotlar

1. Г.Н.Поспелов. Теория литературы. – Москва, «Высшая школа», 1978. – С. 247-251.
2. Себастиант Брант. Корабль дураков. – Москва, «Художественная литература», 1984.
3. Я.В.Погребная. История зарубежной литературы. Средние века и Возрождение. – Москва, 2013. – С. 134.
4. Алишер Навоий. Тўла асарлар тўлами. 10 жилдлик. 9-жилд. – Т.: 2011.
5. Эразм Роттердамский. Похвала глупости.fasetia. ru/njde/1243.

NIZAMI GENCEVI VE ALİŞİR NAVAİ'NİN TÜR RUHU ESERLERİNİN VE ARAŞTIRICILARININ GÖZÜ İLE

Əlimuxtar Muxtarov

Amea Gəncə bölməsi Nizami Gəncəvi mərkəzi

direktor, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

nizamicenter1141@gmail.com

10.52773/tsuull.conf.navoiy.2025/JPYM2248

Xulosa. Turk dunyosining ikki buyuk mutafakkiri Nizomiy Ganjaviy va Alisher Navoiy ijodi har bir davrda turkiy dunyo, turkiy xalqlar, ayniqsa, Ozarbayjon va O'zbekiston xalqlarining ma'naviy birligiga xizmat qilgan bebaho adabiyot asariga aylandi. Nizomiy Ganjaviy ijodida gullab-yashnagan, hamdardlik bilan oziqlangan turkiylik g'oyalari Alisher Navoiy ijodida o'zining yuksak cho'qqisiga chiqdi. Har ikki buyuk turk mutafakkirlarining adabiy asarlari jamiyatimiz uchun qanchalik muhim bo'lsa, bu asarlarning o'rganilishi va kelajak avlodlarga yetkazilishi ham birdek ahamiyatlidir.

Nizomiy Gencevin, Muhammed Harazmiy, Amir Alisher Navoiy, Foteh Sulton Mehmet, Imadiddin Nesimiy, Muhammad Fuzuliy va boshqa ko'plab ijodkorlarning asarlarida o'ziga

xoslik kodi sifatida taqdim etilgan turk sevgisi va birligi milliy tug'ilish sifatida bugungi kungacha saqlanib qolgan. o'z yo'lida.

Anahtar Kelimeler: Azərbaycan, Özbəkistan, Nizami Gencevi, Alishir Navai, Türk araştırmacılar.

THE SPIRIT OF NIZAMI GENCEVI AND ALISIR NAVAİ THROUGH THE EYES OF THEIR WORKS AND RESEARCHERS

Abstract. *This article explores the literary legacies of two eminent Turkic intellectuals, Nizami Ganjavi and Alisher Navoi, as cultural monuments that have fostered spiritual unity among Turkic nations, particularly in Azerbaijan and Uzbekistan, across various historical periods. The concept of Turkism, which first flourished and evolved in the works of Nizami Ganjavi, reached its zenith in the writings of Alisher Navoi, enriched by a deep sense of empathy and cultural synthesis. The profound significance of their literary contributions underscores the necessity for comprehensive scholarly study and the transmission of their ideas to future generations.*

Furthermore, the themes of Turkic identity, love, and unity—established as fundamental symbols of cultural and national self-identification in Nizami Ganjavi's works—continue to resonate in the present era. These motifs find their highest expression in the compositions of Muhammad Khwarizmi, Amir Alisher Navoi, Fatih Sultan Mehmed, Imadaddin Nasimi, Muhammad Fuzuli, and numerous other intellectuals. This enduring theme of unity and cultural continuity serves as a vital marker of national consciousness, reaffirming its relevance and legitimacy across time in various literary and historical contexts.

Keywords: Azerbaijan, Uzbekistan, Nizami Ganjavi, Alishir Navai, Turkish researchers.

Büyük Azərbaycan şairi Nizami Gencevi'nin eserlerinde onun Türklüğünü ifade eden pek çok an vardır. Ancak biz İskendernâme adlı eserin küçük bir bölümüne bakmakla yetiniyoruz. Bu şiirde "İskender'in Çin'i ziyareti" adlı bir bölüm var. Burada İskender'in Çin'e asker gönderdiği ve Çin Hanı'nın kendisine teslim olmasını talep ettiği gösteriliyor. İskender, yanına gelen Kağan'dan önce yedi yıllık haraç, daha sonra bir yıllık haraç istedi. Kağan bu haracı getirmek için ülkesine gider ama büyük bir orduyla geri döner. İskender ve adamları, Kağan'ın anlaşmayı bozduğunu ve kendilerini kandırarak ani bir saldırı yaptığını düşünüyor. Bu arada İskender Kağan ve Türkler onlara yakışsız sözler söylüyor. Burada Çin derken Türklerin yaşadığı topraklar olan Turan'ı kastettiğimizi de belirtelim. Kağan'ın ülkesinin vilayetleri arasında sadece Çaç (Taşkent), Fergana, Sipiñjab, Kırhız'dan bahsedilmektedir. Kağan'ın ülkesine Turan denilir ve ona Türklerin başı, Afrasiyab ülkesinin varisi denilir ve Turan'ın tacından söz edilir. Kağan'ın kendisini aldattığını ve ahdi bozduğunu düşünen İskender, Türklerin güvenilirmez, ahdini bozan, sadakatsiz bir halk olduğunu söyleyerek onlara lanetler yağdırdı. Bu ayetleri Profesör Halil Yusufli'nin tercümesiyle sunuyoruz:

Be nefrine-torkan zəban bər qoşad,
Ke bifetne torki ze madər nəzad...
Soxən rast qoftənd pişiniyan
Ke əhdo vəfa nist dər Çiniyan.
(Türklərə qarşı nifrinlərlə dil açdı ki,
Bir türk fitnəsiz anadan olmadı...
Keçmiş adamlar doğru demişlər ki,
Çinlilərdə (yəni türklərdə - X.Y) əhd və vəfa yoxdur).

Ancak Khagan dışarı çıktıktan sonra sözünde sadık olduğu ortaya çıkar. Bir yıllık haraç getirir. Anda sözleşmenin sağlam olduğunu söylüyor. İskender'in o kadar da zayıf olmadığını görmesi için orduyla birlikte geldiğini anlatıyor. Nizami bu bölümüyle Türklerin güvensizliğine dair tüm iddiaları reddediyor. Bu Türk düşmanlığı düşüncesinin yağdırdığı bedduaları onlara geri veriyor, onların körlüğüne, sağırlığına, hakikati inkârına olan nefretini ifade ediyor. Bu bölüm Nizami'nin Türklüğünün, sonsuz Türk sevgisinin bir ifadesidir. Nizami'nin eserlerindeki bu gibi noktaları okuduktan sonra onun Azerbaycan Türkü olduğu nasıl inkar edilebilir?! Bu gerçeği inkar eden dil nasıl kurumaz?

"Özbek edebiyatında Nizami'ye cevap yazan ilk düşünürlerden biri 14. yüzyılın sonu 15. yüzyılın başında yaşayan Haydar Harezmi'dir. Özbekçe yazdığı eserinin mukaddimesinde şöyle diyor: Çok heyecanlı idim. O sırada Nizami Gencevi merhametli elleriyle kapıyı açıp içeri girdi. Ayaklarına düştüm. Nezaketle elimi tuttu ve beni kaldırdı, "Dur!" dedi. Bu gün zaman Türklerin zamanıdır. Yüksek sesle Türkü söyle! Sazını kökle, kopuzunu sevgiyle eline al! Türkçe şarkı yarat! Şiirde benim yolum hoştur, güller gibi faydalıdır! Yazdığım dizeyle kalem kullan! Geçtiğim yolu takip et!

Gördüğünüz gibi Nizami Gencevi benim yoluma gidin diyor. Bu yol, dahi Nizami'nin insanlığa, Türk dünyasına ve Müslüman dünyasına bıraktığı özel ilahi düzene ait Nizami yoludur ve bu yol, akademisyen Rafael Hesynov'un deyimiyle "Birleştirici, kovuşturucu bir yoldur" [2.1].

Memmed Emin Resulzadeh, "Azerbaycan Şairi Nizami" monografisinde, kendisini Nizami'nin müridi olarak gören Alişir Nevai'ye atıfta bulunarak, Türk dünyasının iki büyük dehasının manevi boyutunu bırakarak Nizami Gencevi ve Alişir Navai'nin manevi bağlantılarını yazıyor: "Bir elinden Xosrov Dehlevi bir elinden de Abdurrahman Cami tutaraq Navaini hayal aleminde Nizaminin huzuruna getirirler. Görüş sırasında Nizami'nin ruhu Navai'ye şöyle hitap ediyor:

Ki qıldın söz içrə tətəbbü manqa,
Nəy istərdə etdin təzərrü manqa.
Ki mən "Zəmsə" də eyləb irdim vəid,
Ki hər kim ki ayturğa tutsa ümid.
Qılay tiğ-i buran sözüm dasıdın,
Uray başın ol tiği-almasdın.
Köb il açdı dəvağa söz başını,
Bu dəva ara qoydu öz başını.
Məgər sən ki, bu yolğa qoyacağ qədəm,
Vücudunun xəyalını qıldın adəm!

Nihayet, tarihte Türk edebiyatında yaptığı edebiyat devriminin büyüklüğünü fark eden bu dahi, onun şahsiyetine hürmetinde büyüklüğünü Nizami ile ölçmüş ve şöyle demiştir:

Fələk görmədi mən kimi nadiri,
Nizami kimi nəzm ara qadır" [5, 79-80].

Azerbaycan Ulusal Bilimler Akademisi Başkanı Akademisyen İsa Habibbeyli, "Azerbaycan Nevaişünaslığında yeni sayfa" başlıklı makalesinde tam da bu konuya değiniyor:

"Azerbaycan-Özbek edebi ilişkileri kadim bir tarihe ve büyük geleneklere sahip olmasına rağmen esas olarak Alişir Navai'ye dayanmaktadır. Büyük Özbek düşünürü ve şairi Alişir Navain'in adı ve eserleri, Azerbaycan-Özbekistan edebi ve kültürel

ilişkilerinin temelini oluşturmaktadır. Alishir Navai'nin Azerbaycan-Özbekistan edebi ilişkilerinin simgesi olduğunu da söylemek mümkündür. Alishir Nevai'nin büyük üstad olarak gördüğü Nizami Gencevi'ye karşı tutumu ve Muhammed Fuzuli'nin Alishir Nevai hakkındaki yüksek kanaati, milletlerimiz arasındaki edebi ilişkilerin mihenk taşı olmuştur. Dolayısıyla karşılaştırmalı edebiyat biliminde Azerbaycan-Özbek edebi ilişkilerinden bahsederken, Türk dilinde "Hamsa"yı ilk yaratan bu büyük sanatçıdan bahsetmemek mümkün değildir. Alishir Navain'in hayatını ve yaratıcılığını ilgi odağına getirmek, hem Azerbaycan, hem de Özbekistan'daki araştırmacılar için bilimsel açıdan zengin bir kaynak, bir gerçeklik ve aynı zamanda ahlaki bir görev olarak görülüyordu. Böylece Alishir Navai, Azerbaycan-Özbekistan edebi ve kültürel ilişkilerinin ana gücü olarak hareket ediyor. Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü Özbekistan Edebiyat İlişkileri Anabilim Dalı Başkanı filoloji bilimleri doktoru Almaz Ülvi Binnatova yaklaşık otuz yıldır devam eden araştırmasında şunları anlatıyor: "İki kardeş ulus arasındaki edebi ilişkilerin çeşitli dönemlerini ve yönlerini öncelikle Alishir Navaiden anlattı. Almaz Ülvi'ye göre Alishir Navai, Azerbaycan-Özbek edebi ilişkilerinin sadece temeli değil, aynı zamanda bu ilişkilerin güçlendirilmesinde önemli rol oynayan bir başlangıç noktası, manevi bir güçtür. Bu nedenle Alishir Navai teması, Almaz Ülvi'nin edebi ilişkilerimizin çeşitli gelişim aşamalarına ve olağanüstü kişiliklere adanmış tüm bilimsel araştırmalarına kesinlikle yansıyor. Son yıllarda Almaz Ülvi'nin bilimsel faaliyetlerinde Alishir Navai konusu çeşitli yönlerde geliştirildi. Öncelikle Almaz Hanım neredeyse her yıl Özbekistan'ın farklı şehirlerinde düzenlenen Alishir Navai günlerinde konuşmalar yapıyor. Özbek üniversitelerinde öğrencilere yönelik "Alishir Navai ve Azerbaycan" konulu ustalık sınıfları düzenlenmektedir. Hatta Özbekistan'da tezlerini savunan bilim adamlarının üç görüşünden biri Almaz Ülvi'nin imzasıyla öne çıkıyor. Özbek alimleri Almaz Ulvin'i edebiyat araştırmalarının bilimsel alanında Azerbaycan'ın elçisi olarak tanıyorlar. İkincisi, Almaz Ulvi, Özbek edebiyatının ve Alishir Navai'nin Azerbaycan'daki sanatının baş araştırmacısı ve propagandacısı olarak kabul ediliyor. Bu bakımdan Almaz Ulvi, Özbek edebiyatının ve edebiyat araştırmalarının güvenilir daimi temsilcisi işlevini onur ve sorumlulukla yerine getirmektedir. Üçüncüsü, Almaz Ulvi, on üç yıldan fazla bir süredir Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü'nde Alishir Nevai mirasına ve genel olarak Azerbaycan edebiyatına adanmış bilimsel konferansların ana organizatörlerinden biri olmuştur. Almaz Ülvi'nin girişimiyle düzenlenen bilimsel konferansların materyalleri kitap halinde basılarak Azerbaycan ve Özbekistan'da dağıtılmaktadır" [1.3-4].

Şunu da belirtelim ki, Almaz Ulvi Binnatova, Azerbaycan-Özbekistan edebi ve kültürel ilişkilerinin tarihi, oluşumu ve bugünkü durumu üzerine 285 eserin yazarıdır. Ve tabii ki makaleler ve diğer kategorileri içeren bu eserlerin başında "Alishir Navain'in asrı ve nasrı" monografisi geliyor. Nizami Gencevi'nin 880. ve Emir Alishir Navai'nin 580. yıl dönümüne ithaf edilen 571 sayfadan oluşan monografin önsözünün yazarı Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Başkanı Akademisyen İsa Habibbayli'dir.

Azerbaycan Nizami'sünaslığının ünlü aydını, profesör Halil Yusifli, "Nevai Nizami Hakkında" başlıklı makalesinde şöyle yazıyor: "Dâhi Özbek şairi, bilim adamı ve devlet adamı Emir Alishir Navai, Azerbaycan edebiyatına kopmaz bağlarla bağlı büyük düşünürlerden biridir. Kaqani, Nizami, Maragali, Eşref, Şah Gasim Enver ve diğer Azerbaycan şairlerinden ders alan Navai, Azerbaycan Türk edebiyatı üzerinde güçlü bir etkiye sahip olmuş ve onların edebi mirasından yaratıcı bir şekilde yararlanmışır.

Büyük Fuzuli onu saygıyla anmış ve bazı şiirlerine cevaplar yazmıştır. Kishvari onu bir ustad olarak tanıdı ve Navai ile tekrar tekrar yüzleşti:

Kişvəri şeiri Nəvai şeiridən əskik iməs,
Bəxtinə düşsəydi bir Sultan Hüseyni Bayaqara" [7, 5].

Bu kururverici açıklamada, Navai'nin büyüklüğünün kabulü, kendini ihmal etmekten doğan güçlü bir protesto ve "sheirinden" şeklindeki "sheirinden" yerine "imas" kelimesinin kullanılmasıyla ortaya çıkan Navai'nin nefesine bağlılık var. 19. yüzyıl Azerbaycanlı şairi Şeyh İbrahim Kudsi Gencevi'nin bazı şiirlerinde Nevai dilinin güçlü etkisiyle Özbek diline ait özelliklerle karşılaştığımız görülmektedir. 1920 yılında Azerbaycan halkına yönelik sinsi ve hain eylemlerin kurbanı olan Firidun Bey Koçerli, Navai'den saygıyla söz etmiş ve onu Azerbaycan Türk şairlerinin üstadlarından biri olarak tanımlamıştır. Adib, "Azerbaycan Türkleri Edebiyatı"na Fuzuli, Nabi ve Navai'ye ithaf ettiği değerli yazılarla başlamıştır.

Nizami'nin Navai mirası üzerindeki etkisi daha güçlüydü. Gence güneşinin etkisiyle Özbek Türkçesiyle dünyaca ünlü "Hamse"yi yaratmış, "Hamse"de yer alan her şiirde Nizami'nin mirasını tahlil etmiş ve onu usta olarak övmüştür. Navai, Nizami'nin mirasını bir mucize, bir büyü olarak nitelendirdi ve onu ulaşılamaz bir zirve olarak değerlendirdi.

Hatta Yusifli Alishir Navai'nin "Leyli ve Mecnun" şiirinin bazı kısımlarını tercüme ettiğini yazıyor: "Navai'nin "Leyli ve Mecnun" şiirinin bazı kısımlarını tercüme ettim. O yazılardan birini okuyuculara sunuyorum. Bu parça olduğu gibi saklanabilirdi. Ancak birçok ortaçağ sanatçısı gibi Navai'nin şiirlerinde de çok sayıda arapça ve farsça kelime kullanıldı. Bunu dikkate alarak Navai'nin Özbek Türkçesiyle yazdığı şiirini günümüz Azerbaycan Türkçesine çevirdim. Navai kelimesinin bu şekilde okuyucular için daha anlaşılır olmasını umuyorum. Bu uyarılma sırasında bazen ayetlerin tamamı ve ayetler olduğu gibi muhafaza edilmiştir."

Aynı yücelik, Turkana düşünce Haydar Aliyev Azerbaycan Kültür Merkezi'nin Özbekistan'daki faaliyetlerinde, özellikle Nizami Gencevi'nin Özbekistan'ın milli şairi merhum Cemal Kamal tarafından orijinalinden Özbekçe'ye çevrilen "Hamse" adlı eserinde ve Akademisyenler Shurat Syrojiddinov ve Gülbahor Aşurova'nın yazdığı "Nizomiy Genceviy ve Alisher Navoiy eserleri ve goyaviy badiy asos" monografisinde, profesör Ramiz Asker'in çalışmalarında ve diğer monografilerinde, edebi ve kültürel faaliyetlerinde yer aldı.

Akademisyen Shurat Syrojiddinovun deyimi ile: "Qadim tarixga, boy an'ana va tajriba ega bo'lgan Sharq xalqlari adabiyotida kechgan ijodiy ta'sir mahsullari o'z davri adabiyotini boyitgani, millat tarixida yuksalish yasagani yaxshi ma'lum. Bu borada qardoshlik aloqalari bilan bog'lanib ketgan ozarbayjon va o'zbek adabiyotida kechgan uzoq asrlik aloqalar, adabiy ta'sir jarayonini o'rganish ham muhim hisoblanadi. Alisher Navoiy asarlari millat, zamon, makon tanlamaydi. O'z davridan boshlab qo'shni qardosh xalqlar o'rtasida keng yoyilgan, o'sha xalqlarning adabiyotiga kuchli ta'sir ko'rsatishi barobarida xalqlar o'rtasidagi do'stlik, adabiy-madaniy aloqalarni ham mustahkamlashga xizmat qilib kelgan" [6, 1].

Bütün bu örnekler, akil halklarımızın, düşünürlerimizin yüzyıllardır hazırladığı büyük milli zemindi.

O halde, bugünün gerçekleri içerisinde saygıdeğer Cumhurbaşkanlarımız İlham Aliyev ve Şevket Mirziyoyev, halklarımızın ve devletlerimizin kaderi uğruna, tarihe ve modern çağa dayanan dostluklarından, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi ,

Uluslararası Türk Kültür Teşkilatından, (TÜRKSOY) Türk Birliğindeen, Özbekistan'da Haydar Aliyev Kültür Merkezinden, Ortak Türk Dilinden, Uluslararası Türk Akademisi'nden, Türk Dünyasının Kültür Başkenti Şuşa'dan, 30 yıl işgal sonrasında kardeş Özbekistan Cumhuriyeti'nin iradesiyle Azərbaycan'ın Fuzuli şəhərində dünyaca ünlü matematikçi və astronom, Emir Teymur'un torunu Mirza Uluğ Bey'in adını taşıyan 1 No'lu ortaokulun inşasından, ANAS Gence Şubesi'nin Nizami Gencevi Merkezindəki Alishir Navai Merkezindən söz ediyorsak, tüm bunlar elbette Ulu Nizamin'in eseridir və Navain'in en büyük duaları, dilekleri ve idealleri vardı.

Ədəbiyyat

1. Həbibbəyli İ. "Azərbaycan Nəvaişünaslığının yeni səhifəsi", Məqalə. Almaz Ülvinin "Əlişir Nəvainin əsri və nəsr" monoqrafiya, ön söz., Bakı, "Elm və təhsil" 2020.
2. Hüseynov R. "Nizami Gəncəvinin ötürücülük və qovuşduruculuq missiyası", "Yeni Azərbaycan", Bakı, 25 fevral 2021.
3. Muxtarov Ə. "Nizami Gəncəvi obrazı bədii ədəbiyyatda", Gəncə, "Elm" 2021.
4. Muxtarov Ə. "Türk birliyinin Azərbaycan- Özbəkistan qaynaqları", məqalə. "Xalq" qəzeti, 30 sentyabr 2023.
5. Rəsulzadə M.Ə. "Azərbaycan şairi Nizami", "Azərnəşr", Bakı, 1991. S-79-80].
6. Sirojiddinov S. "Ozarbayjon adabiyotshunoslik ilmining buyuk namoyandasi – Hamid Arasli haqida". Akademik Həmid Araslinın 115 illiyinə həsr edilmiş respublika elmi-praktik konfransının materialları. Gəncə, Elm nəşriyyatı, 2024.
7. Yusifli X. "Nəvai Nizami haqqında" "Türk dünyasının Azərbaycan-Özbəkistan modeli" mövzusunda beynəlxalq elmi-praktiki konfransın materialları, Gəncə, "Elm", 2024.

ALISHER NAVOIY FENOMENI YOXUD NAVOIY İJODINING OLAMSHUMUL AHAMIYATI

Roviyajon Abdullayeva

*filologiya fanlari doktori (DSc), O'zDJTU professori, faxriy akademik
roviyajon 47@ mail.ru
10.52773/tsuull.conf.navoiy.2025/IMWU1581*

Annotatsiya: *Mazkur maqolada fikr uzoq yillar G'arbiy Yevropada o'zbek (turkiylar) ning betakror shoiri sifatida tan olinmagan, unga faqat davlat arbobi, Husayn Boyqaroning do'sti, o'ng qo'l vaziri deb, she'rlarini davlat ishlari orasida ko'ngilxushlik uchun bitilgan mashqlar deb qaralgan, bugun esa ijodiyoti olamshumul ahamiyatga ega bo'lgan, nemis oriyentalistlari tomonidan e'tibor qilinib, "Hirotning baxti", "Hirotni boshiga qo'ngan baxt qushi" (Xofman) deya e'zozlanib, e'tirof etilayotgan Mir Alisher Navoiyning original ijodkorligi, uning fenomeni haqida boradi.*

Kalit so'zlar: *filooreantalizm, reformator, konsepsiya, oriyentalist, turkologiya, fenomenal ijodkor, noyob hodisa, adabiy meros, badiiy san'at, qo'lyozma.*

THE PHENOMENON OF ALISHER NAVAIY, OR THE GLOBAL SIGNIFICANCE OF NAVAIY'S CREATION

Abstract: *This article examines the originality and literary phenomenon of Mir Alisher Navoi, whose recognition in Western Europe as a distinguished Uzbek (Turkic) poet was historically overshadowed by his political role as a statesman, advisor to Huseyn Bayqaro, and*

MUNDARIJA CONTENTS	
Shuhrat SIROJIDDINOV. Turkiy dunyo hamkorligining mustahkam asosi Туркі әлем ынтымақтастығының мықты негізі	7
Қанат БАЙБОЛОВ. Екі халық арасындағы бауырлық пен достық рәмізі Ikki xalq qardoshligi va do'stligi simvoli	11
I SHO'BA. ALISHER NAVOIY ADABIY MEROSINING JAHON TAMADDUNIDA TUTGAN O'RNI SECTION I. THE PLACE OF ALISHER NAVAI'S LITERARY HERITAGE IN WORLD CIVILIZATION	
Boqijon TO'XLIYEV. Nasimiy va Navoiy nazmi – badiiy tafakkurning yangi bazmi	15
Islam JEMENEY. Әлішер Навои	23
Yashar QOSIM. Dohiy Alisher Navoiyning ulug' izdoshi (Muhammad Fuzuliy sheiriyatida poetik in'ikos tarzining o'ziga xosligi)	35
Qodirjon ERGASHEV. Renessans adabiyotida etologik janr taraqqiyoti	42
Əlimuxtar MUXTAROV. Nizami Gencevi ve Alişir Navai'nin tür ruhu eserlerinin ve araştırmacılarının gözü ile	47
Roviyajon ABDULLAYEVA. Alisher Navoiy fenomeni yoxud Navoiy ijodining olamshumul ahamiyati	52
Насриддин НАЗАРОВ. Гуманизм и креативность в творчестве Наваи как фактор обеспечения связей между народами Евразии	60
Burobiya RAJABOVA. O'zbek navoiyshunoslari Jomiy haqida	67
Karomat MULLAXO'JAYEVA. Abdurahmon Jomiy va Alisher Navoiy g'azallarida Yusuf (a. s.) siymosining badiiy talqinlari	77
Tozagul MATYOQUBOVA. Sharq adabiyotining yetuk tadqiqotchisi	82
Nosir JO'RABOYEV. Ikki turkman hukmdori ijodi va Alisher Navoiy	87
Молдасанов Е.М., АБДУВАЛИТОВ Н.Б. Әлем әдебиетінің асқар шыңы (Әлішер Науаидың 584 жылдығына орай)	95
Hulkar HAMROYEVA. Alisher Navoiy ijodida san'at talqini	99
Злиха ЖАНТАСОВА. Шығыс әдебиетінің қазақ фольклорындағы көрінісі	103
Sherxon QORAYEV. Alisher Navoiy Badaxshon shohi va shoir Sulton Muhammad La'liy ijodi tadqiqotchisi (Navoiy va uning zamondoshlari tazkiralari ma'lumotlari asosida)	109
Ahmad AKHLAQUE, Asror Allayarov. Alisher Navoi's creative works: a scientific exploration	115

Fayzulla ISKANDAROV, Dostonjon Tojiev. “Alisher Navoi international award”: establishment and historical significance for the turkic world	118
Diyora ABDUJALILOVA. Alisher Navoiy va Yahyobey Toshlijali dostonlarida shayx va avliyolar timsoli	124
Orifjon OLIMJANOV. Alisher Navoiy va Lorendeli Hamdiy “Layli va Majnun” dostonlari kompozitsiyasiga doir	131
II SHO'BA. NAVOIY NAZMIY, NASRIY VA ILMIY MEROSINI O'RGANISH MASALALARI SECTION II. ISSUES OF STUDYING NAVAIY'S POETRY, PROSE AND SCIENTIFIC HERITAGE	
Nurboy JABBOROV. Alisher Navoiy “Tarixi anbiyo va hukamo” asarining siyarnoma turkumida tutgan o'rni	136
Nusratullo JUMAXO'JA. Navoiyning yigitlik lirikasiga mansub mustazodi	149
Maqsud ASADOV. Alisher Navoiy “Tanbeh”larining g'oyaviy-badiiy xususiyatlari (“Mahbub ul-qulub” asari misolida)	155
Dr. Kemal Yavuz ATAMAN. Ali Şir Nevaî beyitlerinde kulluk şuuru	160
Zuhridin ISOMIDDINOV. Navoiyning “qaychi” g'azali	165
Baxtiyor FAYZULLOYEV. Qo'qon adabiy muhitida Navoiyga izdoshlik	170
Iqboloy ADIZOVA. Adabiy ta'sir va poetik tafakkurning yangilanishi	177
Nafas SHODMONOV, G'iyosiddin SHODMONOV. Olti dostonida Odam Ato timsoli talqini	185
Faridaxon KARIMOVA. Xorazm adabiy muhitida debochanavislik an'analari	193
Islomjon YAQUBOV. O'zaro ta'sir, ijodiy mushtaraklik va o'ziga xoslik	200
Shavkat HAYITOV, Gulshod SHOYIMOVA. Alisher Navoiyning nabotot va hayvonot olamiga munosabati	205
Obidjon KARIMOV. Alisher Navoiy irfoniy olamining yangicha talqini	212
Gulbahor ASHUROVA. O'zbek ayol shoiralari ijodida Alisher Navoiy obrazi tasvirlari	216
Qo'ldosh PARDAYEV. Navoiy g'azallariga Muqimiyning nazira va taxmislari	221
Ilyos ISMOILOV. Abror hayrati	226
Shermuhammad AMONOV, Abdulhaq RAHIMI. Alisher Navoiy mustazodiga bog'langan muxammas haqida	229
Zilola AMONOVA, Shahlola SAFAROVA. “Farhod va Shirin” dostonidagi na't boblarning manbalari va badiiyati	235
Abdulhamid QURBONOV. Badiiy matn va tasviriy vositalar mutanosibligi	242
Muqaddas TOJIBOYEVA. Abdulla Qodiriy romanlarida Alisher Navoiyga izdoshlik masalalari xususida	248
Orzigul HAMROYEVA. Radifning bayt kompozitsiyasidagi o'rni	252

Ma'rifat RAJABOVA. Xalq maydon kulgi san'ati belgilarining Navoiy ijodidagi ko'rinishlari	256
Nodira SOATOVA. "Farhod va Shirin" dostoni – an'ana takomili, taraqqiysi hamda sintezi sifatida	260
Umida RASULOVA. "Alisher Navoiy" romanida obraz poetikasi	266
Marg'uba ABDULLAYEVA. Yetti sayyora: badiiy talqin va ilmiy dunyoqarash	269
Sohiba UMAROVA. Suyuma G'aniyeva – navoiyshunos	273
Zuhra MAMADALIYEVA. Alisher Navoiy "Xamsa"sida mirrix obrazining majoziylik xususiyatlari	277
Aziz RAJABIY. Alisher Navoiy g'azallarining ohang jilolari (Yunus Rajabiy musiqiy merosi misolida)	282
Zarif QUVONOV. "Hayrat ul-abror"ning yangi tadqiqatlari xususida	286
Farruxbek ABDALIYEV, Gulnoza OSMANOVA. "Xamsa"da "kampir" obrazi talqini	290
Nafisa RAXMANOVA. Ramziy-majoziy obrazlar ta'vili haqida mulohazalar	293
Kamola ULUG'MURODOVA. Navoiy nazmida Layli obrazining badiiy talqini	299
Mavluda ORTIQOVA. Alisher Navoiyning "Nasoyim ul-muhabbat" asarida valiylarga xos sifatlar talqini	303
Jamila EISAR. Alisher Navoiyning she'riyatida oyina timsolining talqini ("G'aroyib us-sig'ar misolida")	308
Azizbek TOSHPO'LATOV. Alisher Navoiyga izdoshlik: Ahmad Tabibiy taxmislari	313
Sevara PARMONOVA. Tasavvufiy tazkiralari va Alisher Navoiy asarlarida Ibrohim Adham nomining zikr etilishi	318
III SHO'BA. ALISHER NAVOIY ASARLARINING MANBALARI VA MATNIY TADQIQI SECTION III. SOURCES AND TEXTUAL RESEARCH OF ALISHER NAVAI'S WORKS	
Dilnavoz YUSUPOVA, Umedullo MAHMUDOV. Alisher Navoiyning "Munshaoti Abdulloh Marvorid"dan o'rin olgan forsiy maktublari xususida	323
Manzar ABDULXAYROV. Alisher Navoiyning "Farhod va Shirin" dostoni tabdillari tahlili	330
Dr. Farhad RAHIMI. Senglah Sözlüğünün Feraği Düzeltmeleri ve Feraği'den Yanlış ktarmaları Üzerine	335
Gholamreza RAZMI. Özbekistan'da yayimlanmış iki Hayretü'l-ebrar'in tashih edilmiş metnindeki hatalarin sebeplerine bir bakiş	352
Altay NOORULLAH. Navoiy asarlarida tinish belgilarining yanglish ishlatilishi	365

Sevda BEHESHTI. Navai's Poetry as Reflected in Miniature Paintings (A study of Illustrated manuscripts preserved in Iranian collections)	376
Oysara MADALIYEVA. Alisher Navoiyning dastlabki ikki devoni Hamid Sulaymon nigohida	384
Dr. Siyamek HÜSSEYINALIZADE (Ergin Avşar). Amîr Alî Şîr Nevaî'nin şiirlerinde Şamanlığa aid Terimler ve ritüeller	395
Ozoda TOJIBOYEVA. Parij kulliyotidagi "Favoyid ul-kibar"ning matniy xususiyatlari	407
Husnigul JO'RAYEVA. Husayn Boyqaro – Husayniy adabiy merosining O'zbekistonda o'rganilishi	412
Dilnoza RUSTAMOVA. Alisher Navoiy toshbosma devonlaridagi ayrim g'azallar matnining qo'lyozma nusxalar bilan qiyosi	417
Erfan ESHGHÎNOUR. Fâni Divanındaki Avnî Divanından Tercüme Olunmuş Şiirler Üzerine	423
Lochinbek AHMADALIYEV. Po'latjon Qayyumiy tazkiralarda Alisher Navoiy faoliyatining yoritilishi	433
Dilnavoz SATTOROVA. Navoiy g'azallariga Sa'diy taxmislari	438
IV SHO'BA. ALISHER NAVOIY ASARLARINING XORIJIY TILLARGA TARJIMASI VA CHET ELLARDA O'RGANILISHI SECTION IV. TRANSLATION OF ALISHER NAVA'I'S WORKS INTO FOREIGN LANGUAGES AND STUDY ABROAD	
Hulkar HAMROYEVA, Shahlo NARALIYEVA, Ozodaxon MUSAYEVA. Qozog'istonda Mir Alisher Navoiy ijodining o'rganilishi	444
Abdulhay SOBIROV, Zamira DJURABAYEVA. "Muhokamat ul- lug'atayn" – turkiy xalqlar leksikasining so'nmas bulog'i	451
Münevver TEKCAN, Serpil Yazıcı ŞAHİN. Muhakamat al-lughatayn's literary and academic aspects.	455
Бермет ЗАКИРОВА, Дамилова НУРИЙЛА. Алишер Навоинин чыгармаларындагы тилдик каражаттар аркылуу студенттин кеп маданиятын өстүрүү	462
Nishonboy XUSANOV. "Hayrat ul-abror"dagi teonimlarning semantik va badiiy xususiyatlari	468
Mardon RAHMATOV. Qo'shma fe'l komponentlari inversiyasi	472
Rashid ZOHID. Hayot – firoq manzili	478
Shahlo HOJIYEVA. Alisher Navoiy badiiy kashfiyotlari – Cho'lpon estetik tafakkuri yangilanishi omili	482
Mo'minjon SULAYMONOV. Alisher Navoiy davrida isiriq solinganmi?	488
Abdumurod TILAVOV. Alisher Navoiy ma'naviy merosi va zamonaviy ta'lim	492
Nilufar RASULOVA. Alisher Navoiyning boqiy merosi jahon tillarida	497
Ozodaxon MUSAYEVA, Gulchehra SULTONOVA. "Muhokamat ul- lug'atayn" asaridagi turkiy fe'llar va omonim so'zlar tahlili	502

Iroda ISHONXANOVA. Alisher Navoiy hayoti va ijodining “Литература” darsliklarida aks etishi	505
Shahlo NARALIYEVA, Farrux ABDALIYEV. Hazrat Navoiy ijodida nutq madaniyati	514
АШИРОВА Т.К., КАРАЕВА Н.О., ЗАКИРОВА Б.А. Алишер Навоинин чыгармаларын санарип платформалар аркылуу жайылтуу	518
Dilorom YULDASHEVA, Shahlo NARALIYEVA. Alisher Navoiyning didaktik qarashlari	523
Komiljon ABDULLAYEV. Ta’lim tizimi bosqichlarida Alisher Navoiy hayoti va ijodini o’rgatishda fanlararo integratsiyadan foydalanish	527
Gulnoza YULDASHEVA, Sevinch UBAYDULLAYEVA. “Lison ut-tayr” dostonining ayrim morfemik xususiyatlari tahlili	531
Feruza DJUMANIYAZOVA. Alisher Navoiy ijodida milliy etnosport o’yinlari	534
Hamida JURAQOBLOVA. O’zbek she’riy matnlaridagi kognitiv metaforalarning fransuz tilida ifodalanishi	539
Abdug’ani NASRIDDINOV. Navoiyshunoslikda yangicha yondashuv	544
TEZISLAR ADABIYOTSHUNOSLIK	
AHMADOVA Shohsanam. Hofiz Xorazmiy va Alisher Navoiy ijodida zohid obrazi tasviri	550
ABDURAIMOVA Xafiza. Alisher Navoiy g’azaliyotida Doro obrazi talqinlari	553
ALIYEVA Sevinch. Anbiyolar haqidagi manbalarda Iso payg’ambar obrazi tasviri	556
ALMARDONOVA Aziza. Alisher Navoiy tarji’bandlarida dunyo ramzi	561
DEHQONOV Akramjon. Bir g’azal sharhi	564
DOLIMOV Shokir. «Hayrat ul-abror» dostoni sharhining rus tiliga tarjimasi xususida	567
GAFUROVA Shaxnoza. Navoiy me’rojnoma baytlarida qo’llangan badiiy san’atlar	569
IBOTOVA Madina. Alisher Navoiy g’azallarida jon va ishq munosabatining badiiy ifodasi	572
MEYLIYEV Xudoyberdi. Navoiy va zamondoshlari asarlarida Mirzo Mironshoh saroyi adabiy muhiti va shoir Lutfulloh Nishopuriy ijodiy faoliyatining yoritilishi	576
MUQUMOVA Surayyo. “Nasoyim ul-muhabbat”: ism, xosiyat va xususiyat	579
NASRULLAYEV Elmurod, SIROJIDDINOVA Sevinch. Xalq og’zaki ijodida Navoiy timsoli talqini	581

NURULLAYEVA Hulkaroy, MAMADALIYEVA Madina. Alisher Navoiyning “Mahbub ul-qulub” asarini o’qitish bo’yicha ayrim mulohazalar	584
OLIMJONOV Davronbek. “Boburnoma” asarida tarixiy shaxslar tavsifi (Alisher Navoiy shaxsi misolida)	587
PARDAYEVA Nigora, PIRNAZAROVA Barno. Navoiy lirikasida kichik lirik janrlar	589
SHOMURODOV San’at. Alisher Navoiy va Husayn Boyqaro munosabatlari isajon sulton talqinida	593
TO’XTAMURATOV Furqat. Alisher Navoiy g’azaliga Muhsiniy tatabbu’si	596
TURDIYEVA Maftuna. “Layli va Majnun” dostonlari kompozitsiyasidagi ba’zi farqli jihatlar	599
UMAROVA Dildor. Alisher Navoiy asarlarida sukut go’zalligi ifodasi	602
UMAROV Sardorbek. Ma’rifatning haqiqati – hayratdir	604
YANGIBOYEV Shavkat. Ito haqida	607
TILSHUNOSLIK	
YULDASHEVA Dilorom. Alisher Navoiy asarlarida rang-tus ifodalovchi birliklar	611
AXMADJANOVA Malika. Alisher Navoiy va o’zbek tilining boyitilishi: ilmiy metodlar va uslublar	613
AKBAROVA Zulfizargul. Alisher Navoiy asarlarida qo’llanilgan antonimlik hosil qiluvchi “Ahl” komponentli lug’aviy birliklar tahlili	617
YUSUPOVA Dildora. Alisher Navoiy asarlarida qimmatbaho tosh nomlari	619
MUNDARIJA	622